

А. В. Хомутенко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ НАУКИ ПРО ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

A. Khomutenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Finance Department,
Odessa National Economic University, Odessa

THEORETICAL ORIGINS OF THE SCIENCE ABOUT PUBLIC FINANCES

Стаття присвячена науковому дослідженню передумов зародження та еволюції розвитку науки про державні фінанси. Автором використано історичний метод дослідження з метою здійснення системного ґрунтового аналізу внеску вчених у розвиток науки про державні фінанси. Проаналізовано наукові погляди окремих учених на фінанси як економічне явище та їх особисте бачення призначення держави при здійсненні управління ним. Обґрунтовано важливість наукових досліджень у галузі корпоративних та особистих фінансів для розвитку науки про державні фінанси. Визначено історичні віхи розвитку науки про фінанси взагалі та про державні фінанси зокрема. Згруповано теоретичні погляди вчених на фінанси як самостійну галузь знань, які представляють собою певну стадіальність історичного розвитку науки про фінанси.

The article is devoted to scientific research of prerequisites origin and evolution of the science of public finances. The author uses the historical method of investigation for implementation the systematic fundamental analysis the contribution of scientists to the development of the science of public finances. The scientific views of individual scientists on a finance as an economic phenomenon and their personal vision on destination of the state during the implementation of management of them were analyzed. The importance of research in the field of corporate and personal finance for the development of the science of public finances was proved. The historical milestones of the science of finance in general and on public finances in particular were defined. The theoretical views of scientists on Finance as an independent branch of knowledge were grouped. They represent a stage historical development of the science of finance.

Ключові слова: теоретичні витоки, наука про фінанси, державні фінанси, еволюція розвитку, управління державними фінансами.

Key words: theoretical origins, the science about finance, public finance, the evolution of development, public finance management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Економіко-соціальна спроможність держави визначається ступенем її участі у забезпеченні розвитку народного господарства (національної економіки) з метою нарощення економічного потенціалу держави, адміністративно-територіальних одиниць та населення, що на пряму залежить від заходів, які здійснюються державою в особі органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Сукупність таких заходів цілеспрямованого впливу на економіку та суспільство представляє собою управління. У системі державних управлінських заходів важливу роль відіграють фінанси. Дослідження історичних передумов зародження фінансів показує, що еволюція суспільного розвитку призвела до необхідності відокремлення окремих публічно-правових утворень (країн). Централізація управління, посилення ролі таких публічно-правових утворень, поява грошей, дія економічних законів обумовило становлення фінансів як сфери відносин, що носили імперативний характер та розглядалися в якості "господарства держави" [1, с. 34].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Еволюцію фінансової думки досліджували такі відомі вчені XIX—XX століття як: С. Ілловайський, В. Лебедєв, К. Рау, І. Янжул. Історичні передумови становлення та розвитку науки про державні фінанси є предметом досліджень сучасних економістів, серед яких: В. Ковальов, А. Козирін, В. Опарін, В. Пушкарьова, С. Юрій, В. Федосов. Визнаючи науковий внесок вищезазначених вчених як значний доробок у систематизацію теоретичних підвалин становлення та розвитку фінансової науки, зауважимо, що теоретичні витоки науки про державні фінанси потребують подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних витоків становлення та розвитку науки про державні фінанси.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стадіальність соціально-економічного розвитку вплинула на розвиток фінансової науки, теоретичний

базис якої розвивався протягом тисячоліть й досі не є чітко визначеним. Слід зазначити, що розрізняють класичну та неокласичну теорії фінансів [2; 3]. Класична теорія фінансів охоплює період від Римської імперії до сер. ХХ століття. Теоретичні положення класичної теорії фінансів ґрунтувалися на узагальненні методів мобілізації коштів, необхідних для утримання держави, а наукові дослідження, що проводились у зазначений період, охоплювали лише фінанси держави та механізм управління ними.

Теоретичні витоки фінансова наука як наука про управління державними фінансами бере з середніх віків, зокрема, від французького меркантиліста Ж. Бодена, яким було написано трактат "Шість книг про республіку" (1577 р.) та зроблено спробу визначити предмет фінансової науки [2; 3]. Водночас, перші згадки про управління фінансами в рамках вирішення загальнодержавних питань з'являються ще у стародавньому світі, зокрема у Платона, Ксенофонта та Аристотеля. Так, зокрема, Ксенофонт (431—355 до н.е.) у своїй праці "Домострой" розглядав державні фінанси Атики, відносив надання державою майна в оренду до державних доходів.

Окремі думки про фінанси містяться у працях Ф. Аквінського (1226—1274 рр.), який надав рекомендації з державного управління та визнав за державою право стягувати податки. Саме цей схоласт стоїть на рубежі виділених німецьким економістом К. Рау першого та другого етапів розвитку класичної теорії фінансів: періодів ненаукового стану та наукової обробки знань [4, т. 1, с. 12—14]. В свою чергу, Д. Карафа, Н. Макіавеллі, Ж. Боден започаткували період наукової обробки знань про державні фінанси та систему управління ними [1]. Наукові дослідження такими мислителями велися, в основному, у напрямі пошуку джерел наповнення казни з урахування оптимальності оподаткування та підвищення ефективності управління державними видатками. Фінансова компонента діяльності держави вважалась вищезазначеними вченими надзвичайно важливою як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Разом з тим, ці камералісти стверджували, що право монарха необмежено оподатковувати своїх підданих є абсолютним та непохитним. Наприклад, Д. Карафа (1406—1487 рр.) у своїй науковій праці "Про перешкоди правлінню та добрі принципи" надав поради з управління державними доходами і витратами, наголошуючи при цьому на помірності оподаткування. Вчений виділяв три групи державних витрат: на оборону, на утримання государя, на задоволення надзвичайних потреб, які повинні покриватися за рахунок державних доходів. У свою чергу у дослідженнях державних доходів значно просунувся Ж. Боден (1530—1596 рр.), який виділив сім основних джерел державних доходів: від доменів, військова здобич, подарунки дружніх держав, збори з союзників, доходи від торгівлі, мита з вивезення та ввезення, данина з покорених народів. Таким чином, зазначені вчені заклали підґрунтя науки про державні фінанси.

В умовах суспільного розвитку, зростання потреб держави, фінансова наука зосередилась на центральній фінансовій категорії — податках, які почали розглядати як основне джерело наповнення бюджету країни. Так, зокрема, проблематиці оподаткування присвячували свої праці: Т. Гоббс, Д. Локк, У. Петті, П. Буагільбер та інші. Крім того, вчені-меркантилісти надавали практичні рекомендації з державного управління податками, державними витратами та наголошували на рівномірності оподаткування, податковій оптимізації. Так, наприклад, до здобутків Т. Гоббса (1588—1679 рр.) можна віднести його видатну наукову працю "Левіафан", у якій вчений дослідив державну владу і механізм державного управління та обґрунтував необхідність запровадження непрямого оподаткування. До однодумців Т. Гоббса

можна віднести У. Петті (1623—1687 рр.), який також виступав за непрямі податки та розробив ідеї стимулювання господарського життя через реалізацію податкової політики [6]. Натомість, фізіократ Д. Локк (1632—1704 рр.) виступав з теорією єдиного податку, в якості якого пропонував використовувати поземельний [7]. П. Буагільбер (1646—1714 рр.) у своїх наукових працях пропонував реформу системи оподаткування та висував пропозиції щодо зменшення податкового тягара. За зменшення податкового тягара виступали й російські вчені — меркантилісти, зокрема: Ю. Крижаніч, Г. Котошихін та І. Посошков. Водночас, зазначені науковці ратували за абсолютизм (самодержавство, абсолютна монархія) у державному управлінні, який і існував у ті часи у Російській імперії.

Проблемами розбудови ефективно функціонуючої системи управління "коронним майном" займався німецький вчений Л. фон Секендорф (1626—1692 рр.), який зробив спробу систематизувати й упорядкувати відомості про управління державними фінансами, висловив думку про зв'язок народного господарства, благополуччя і податної сили населення, заклад прикладний фундамент фінансової науки. Зауважимо, що сформовані вченим правила державного управління використовувались у німецьких державах протягом багатьох років.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження зазначимо, що проблематика фінансів та питання управління фінансами зазначеними вище вченими не були основним предметом їх досліджень, а розглядалися лише в контексті науки про державне управління та економічної науки.

Перехід до наукового (раціонального) періоду (третій етап становлення фінансової науки за К. Рау [4, т. 1, с. 12—14]) пов'язується з іменами відомих німецьких та італійських вчених ХVIII—ХІХ ст. Так, поради з державного управління фінансами надавали І. фон Юсті (1717—1771 рр.) та Й. Зонненфельс (1733—1817 рр.), дослідження яких носили прикладний характер. Зауважимо, що саме завдяки науковим напрацюванням І. фон Юсті та Й. Зонненфельса фінансова наука перетворилась у самостійну сферу наукових інтересів, а фінанси — у невід'ємний елемент державного управління [8, с. 42]. Російський економіст ХІХ ст. В. А. Лебедев аналізуючи дослідження І. фон Юсті та Й. Зонненфельса зазначає, що головна мета фінансової науки — надання державі коштів, а питання їх витрат лежить у площині загальної політики держави [8, с. 47]. Разом з тим, подальші наукові дослідження, присвячені теоретичній та прикладній проблематиці фінансів, спростували таку думку вченого.

Біля витоків нової стадії розвитку теорії та практики фінансової науки стояли Ф. Кене, А. Тюрго, О. Мірабо, які науково обґрунтували необхідність прив'язки фінансового господарства до теоретичних положень політичної економії. Так, зокрема, науковим доробком у науку про фінанси Ф. Кене є обґрунтування зв'язку відтворювального процесу виробництва з оподаткуванням. Зазначені фізіократи виступили з критикою існуючого фінансового строю та сформованої системи державного управління фінансами, вони стояли на засадах просвітницького абсолютизму та висунули ідею встановлення єдиного податку, який формуватиме державні доходи.

Пропозиції щодо методів формування державних доходів та їх видів надав російський науковець С. Десницький (1740—1789 рр.), який пропонував ввести: податки на майно; податки на продукти, вироблені у домашньому господарстві; податки на ввезені та вивезені товари; податки на господарську діяльність. Крім того, вчений розробив проект фінансового законодавства та обґрунтував твердження про те, що держава повинна фінансувати освіту й науку та встановлювати контроль над цінами [2].

У кінці XVIII ст. у багатьох країнах Європи відбулися значні соціально-економічні та політичні перетворення, що обумовили появу нових теорій в галузі права, держави і філософії та становлення науки про народне господарство — політичної економії. "Початок політичної економії як науки" [1, с. 86] пов'язаний з ім'ям відомого економіста А. Сміта, який, у своїй праці "Дослідження про природу та причини багатства" закладає тверде політико-економічне підґрунтя фінансової науки [4, с. 53]. Зауважимо, що основним постулатом А. Сміта стала лібералізація економічного життя країни, тобто повне невтручання держави в економіку. Прихильниками відходу від етатизму були, зокрема Д. Рікардо та Дж. Ст. Мілль. Внеском у фінансову науку Д. Рікардо є сформована теорія податків, а Дж. Ст. Мілль — теорія рівності жертви, у якій обґрунтовано принцип прогресивного оподаткування.

Перехід від абсолютизму до конституційного управління, інтенсивне зростання державного фінансового господарства у кінці XVIII на поч. XIX ст. стимулювало розвиток фінансової науки як науки про державні фінанси, а не як структурної частини політичної економії. Основна заслуга нової віхи у розвитку фінансової науки належить такому відомому німецькому фінансисту, як К. Рау, який у своєму підручнику "Основні початки фінансової науки" систематизував знання про фінанси: державні витрати, державні доходи, державний кредит, бюджет та фінансове управління. Зауважимо, що у цей період активізувалась фінансова думка у Росії. Так, у витоків фінансової науки в Росії, зокрема, стояли: М. Сперанський, Н. Тургенєв, М. Орлов, І. Горлов та інші. У своїх дослідженнях вказані вчені значну увагу приділяли проблематиці управління державними фінансами в Російській імперії [9]. Наприклад, М.М. Сперанський (1772—1839 рр.) у своєму дослідженні "План фінансів" надавав рекомендації з державного управління, розглядав проблеми регулювання державних фінансів, виступав за впровадження прибуткового прогресивного податку та підвищення податку на душу.

Прогресивними на той час були погляди Ж. Сімонді, який також зробив значний внесок у розвиток фінансової науки, вимагаючи скорочення податків та встановлення неоподаткованого мінімуму. Соціалістичний вплив на розвиток фінансової науки здійснили наукові доробки К. Маркса. Водночас вчений фрагментарно в рамках політичної економії розглядає окремі категорії фінансів, як то: податки, бюджет, державний борг та інші [10].

Певний внесок у розвиток фінансової науки зробив А. Косса, який вважав фінансову науку теорією державного майна, що вивчає як таке майно слід складати, яким користуватися та управляти [11]. Крім того, вчений відмічав, що фінансова наука не є доповненням до політичної економії та обґрунтовував необхідність державного втручання в економіку. Досить цікавими виглядають наукові погляди прихильника економічного лібералізму П. Леруа-Больє (1843—1916 рр.), який виступив проти господарської діяльності держави та прогресивного оподаткування. Крім того, вчений виключив категорію державних видатків із предмету фінансової науки, вважаючи її предметом лише державні доходи та вказуючи на прикладний характер фінансової науки.

Свою лепту у розвиток фінансової науки в Російській імперії у другій половині XIX — на початку XX століття внесли: С. Вітте, С. Ілловайський, В. Лебедев, І. Озеров, А. Ходський, І. Янжул та інші відомі науковці. Слід зазначити, що у XIX столітті ціла плеяда російських вчених на підставі досліджень зарубіжної теорії та практики управління державними фінансами, розвивали науку про державні фінанси та науку про управління ними на засадах державного соціалізму, який бudoвався в Росії. Так, наприклад, І.І. Янжул (1846—1914 рр.), який був яскравим представником державного соціалізму, відстоював думку про необхідність втручання дер-

жави у економічне життя. Вчений розглядав звичайні державні доходи (доходи від державного майна, регалії, податки, мита) та незвичайні державні доходи. Зауважимо, що І.І. Янжул ототожнював поняття "фінансова наука" та "фінансове право".

У світовій фінансовій науці в кінці XIX на поч. XX століть з'являються наукові напрацювання з фінансового менеджменту А. Файоля та Ф. Тейлора, а в середині XX століття — П. Друкера. Першопричиною появи системних та цілісних наукових робіт з фінансового менеджменту став розвиток приватних підприємств та необхідність створення ефективно функціонуючої системи управління на них. Зауважимо, що усі теоретичні та прикладні розробки у галузі фінансового менеджменту можуть бути використані не лише на приватних підприємствах, а й на підприємствах державної форми власності, які, в свою чергу, є складовою частиною сектору загальнодержавного управління, а їх фінанси — складовою державних фінансів. Тож, зазначені вчені внесли свою лепту у становлення науки про державні фінанси.

З розвитком приватних підприємств почали розвиватися національні фінансові ринки, що обумовило появу ґрунтовних теоретичних досліджень цієї сфери фінансової системи, що представляє собою сукупність обмінно-розподільчих відносин (Л. Башельє, Дж. Уільямс, Г. Марковіц, У. Шарп), та практичних розробок з підвищення ефективності функціонування як ринку, так і підприємств (Ч. Доу, Е. Джонс, Р. Коуз, Ф. Модільяні). Держава та підприємства державної форми власності, як відомо, також можуть бути повноцінними учасниками фінансового ринку, саме тому усі наукові напрацювання у цій сфері можна вважати лептою у розвитку науки про державні фінанси.

Таким чином, домінування приватного сектору, поява наукових розробок у галузі корпоративних фінансів призвели до розмежування державних фінансів і фінансів підприємств, що, в свою чергу, обумовило розвиток у сер. XX ст. неокласичної теорії фінансів [2]. Водночас, слід зазначити, що науковці не переставали цікавитися проблематикою державних фінансів. Так, у XX—XXI столітті А. Лігу, М. Фрідмен, Р. Масгрейв, Д. Брюммерхофф, Дж. Стігліц, В. П. Дьяченко, Е. А. Вознесенський, Б. Болдирєв, В. Федосов, В. Опарін та інші відомі економісти присвячували свої дослідження як державним фінансам у цілому, так і їх окремих категоріям, як то: податки, бюджет, державний кредит та інші. Наприклад, у своїх працях Р. Масгрейв пов'язує неокласичні концепції державного регулювання з кейнсіанською політикою державних видатків, податкового обкладання та державного кредиту, вчений висуває пропозиції з підвищення ефективності державного управління [12].

Слід зазначити, що у XX ст. у науковій фінансовій літературі набули розвитку дослідження особистих фінансів (фінансів домогосподарств), які мають опосередкований вплив на розвиток науки про державні фінанси. Так, зазначені наукові напрацювання можуть бути використані при обранні тих чи інших інструментів фінансової політики держави, використання яких позначиться на стані державних доходів, а отже, й на стані державних фінансів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК

Результати проведеного дослідження теоретичних витоків становлення науки про фінанси та її частини — науки про державні фінанси показали, що ця сфера економічних відносин зародилася в результаті функціонування держави та необхідності здійснення державного управління. Це обумовило ототожнення категорії "фінанси" з поняттям "державні фінанси", які протягом декількох століть розглядалися виключно у складі науки про державне управління. До науковців, які дотри-

мувались такої позиції відносно, зокрема: Д. Карафу, Н. Макиавелі, Ж. Бодена. Водночас, еволюція наукових думок сприяла появі праць учених, у яких фінанси розглядалися як складова частина політичної економії (У. Петті, П. Буагільбер, А. Сміт та інші) та в рамках правових наук, зокрема, фінансового права (В. Лебедев, І. Янжул, Г. Жез та інші). До наступної групи відносно вчених, наукові праці яких сприяли становленню фінансової науки як самостійної галузі знань, предметом якої спочатку були лише державні фінанси (Й. Зонненфельс, І. Юсті, А. Косса, К. Рау, К. Еєберг та інші), а пізніше й місцеві (Ф. Нітті, П. Леруа-Больє, Е. Селігман та інші), корпоративні (Г. Кінг, В. Лох, М. Дженсен, К. Сміт) та особисті (К. Плен, М. Хантер) фінанси. Усі зазначені вчені внесли свою лепту у розвиток науки про фінанси взагалі та державні фінанси зокрема; вважаємо, що кожен з них стоїть у витоків того чи іншого напрямку наукових досліджень у галузі фінансів.

Подальших наукових досліджень потребують концептуальні засади державних фінансів, їх інституціональне середовище та структура.

Література:

1. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах. — М.: "Статут", 2002. — 555 с. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1271620/>

2. Ковалев В. В. Основы теории финансового менеджмента. М.: Изд-во "Проспект", 2007. — 536 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?id=wNedBAAAQBAJ&pg=PT503&lpg=PT503&dq=%D0%94.+%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0+%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&source=bl&ots=Zepnb0hP6I&sig=KwVY5VYpRVUdhJlvvToxhWt0NMk&hl=ru&sa=X&ved=0CDsQ6AEwBGoVChMIiOyXzeTfxgIVAZwsCh20UQF#v=onepage&q=%D0%94.%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&f=false>

3. Пушкарева В. М. Становление финансовой науки как науки о финансах государства [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.jourclub.ru/3/953/2/>

4. Основные начала финансовой науки / Сочинение К.Г. Рау, Профессора в Гейдельберг. — С. Петербург: Вь типографіи Майкова, 1867—1868. (Томъ I / Переводъ съ пятого нѣмецкаго изданія подъ редакціей А. Корсака. — 1867. — IV, 316, [2] с.; Томъ II / Переводъ съ пятого немецкаго изданія подъ редакціей В. Лебедева. — 1868. — II, 372, II, [1] с.). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bookva.org/books/2065>

5. Политическая и общественные теории XVI-го века: Схоластика. — Макиавелли и Томасъ Моръ. — Реформація: Лютеръ, Кальвинъ, анабаптисты. — Жанъ Бодень / [Соч.] Ю. Жуковского. — С. Петербургъ: Типографія А. Головачева, 1866. — II, 160, III с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bookva.org/books/2806>

6. Антология экономической классики / Предисловие И.А. Столярова. — М.: МП "Эконов", "Ключ", 1993. — 475 с.

7. Джонъ Локкъ. Его жизнь и философская деятельность: Биографическій очеркъ Е. Ф. Литвиновой: Съ портретомъ Локка, гравированным в Лейпциге Геданомъ. — СПб.: Типографія Ю.Н. Эрлихъ, 1892. — 77 с. (Жизнь замечательныхъ людей. Биографическая библиотечка Ф. Павленкова) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bookva.org/books/1136>

8. Лебедев В.А. Финансовое право. — М.: Статут. (в серии "Золотые страницы финансового права"), 2000. — 460 с., Т. 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/361919/>

9. Сперанский М. М. У истоков финансового права / М.М. Сперанский, Н.И. Тургенев, М.Ф. Орлов // Из се-

рии: "Золотые страницы российского финансового права". — М.: Статут, 1998. — 432 с. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/337705/>

10. Маркс К., Энгельс Ф., Соч. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/M/MARKS_Karl_ENGEL%27S_Fridrih/_Marks_K.,_Engel%27s_F..html

11. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов: учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 192 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/Puschk/index.php

12. Масгрейв Р. А., Масгрейв П. Б. Государственные финансы: теория и практика / Пер. с 5-го англ. изд. [1989]. — М.: Бизнес Атлас, 2009. — 716 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.chitalkino.ru/masgrejv-richard-a/>

References:

1. Janzhul, I. I. (2002), "The basic principles of financial science: The doctrine of state revenues", Statut, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.twirpx.com/file/1271620/> (Accessed 3 Aug 2015).

2. Kovalev, V. V. (2007), "Fundamentals of the theory of financial management", Prospekt, Moscow, Russia, [Online], available at: <https://books.google.com.ua/books?id=wNedBAAAQBAJ&pg=PT503&lpg=PT503&dq=%D0%94.+%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0+%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&source=bl&ots=Zepnb0hP6I&sig=KwVY5VYpRVUdhJlvvToxhWt0NMk&hl=ru&sa=X&ved=0CDsQ6AEwBGoVChMIiOyXzeTfxgIVAZwsCh20UQF#v=onepage&q=%D0%94.%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&f=false> (Accessed 3 Aug 2015).

3. Pushkareva, V. M. "Formation of financial science as the science of the state finances", [Online], available at: <http://www.jourclub.ru/3/953/2/> (Accessed 3 Aug 2015).

4. Rau, K. G. (1868), "The basic principles of financial science", [Online], available at: <http://www.bookva.org/books/2065> (Accessed 3 Aug 2015).

5. "Political and social theory XVI-th century: Scholastica" (1866), Tipografija A. Golovacheva, [Online], available at: <http://www.bookva.org/books/2806> (Accessed 3 Aug 2015).

6. Anthology of Economic Classics (1993), MP "Jekonov", "Kljuch", Moscow, Russia.

7. "John Locke. His life and his philosophical activity: Biographical sketch E. Litvinova" (1892), [Online], available at: <http://www.bookva.org/books/1136> (Accessed 3 Aug 2015).

8. Lebedev, V. A. (2000), "Financial law", Statut, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.twirpx.com/file/361919/> (Accessed 3 Aug 2015).

9. Speranskij, M. M. and Turgenev, N.I. and Orlov, M.F. (1998), "Sources of financial law", Statut, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.twirpx.com/file/337705/> (Accessed 3 Aug 2015).

10. Marks, K., Jengel's, F. Soch., [Online], available at: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/M/MARKS_Karl_ENGEL%27S_Fridrih/_Marks_K.,_Engel%27s_F..html (Accessed 3 Aug 2015).

11. Pushkareva, V. M. (1996), "The history of financial thought and policy of taxes: Proc. allowance", INFRA-M, Moscow, Russia, [Online], available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/Puschk/index.php (Accessed 3 Aug 2015).

12. Masgrejv, R. A. Masgrejv, P. B. (2009), "Public Finance: Theory and Practice", Biznes Atlas, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.chitalkino.ru/masgrejv-richard-a/> (Accessed 3 Aug 2015).

Стаття надійшла до редакції 04.08.2015 р.